

6. Volkova, S.V. (2013). Obraz-symvol "Tanets Solntsa" v amerykanskykh folklornykh tekstakh [Image-symbol "Dance of the Sun" in Amerindian folklore texts]. *Nova filolohiya*, 16–120.
7. Volkova, S.V. (2016). Etnolinhvokulturnyy prostir anhlomovnykh amerindianskykh mifiv ta lehend [Ethnolinguistic and cultural space of English-speaking American myths and legends]. *Mova, literatura ta kultura: aktualni pytannya vzayemodiyi*, 109–113.
8. Volkova, S.V. (2016). Pryntsypy konstruyuvannya mifolornoho prostoru anhlomovnykh amerindianskykh khudozhnikh prozovykh tekstiv [Principles of constructing the mythological space of English-speaking Amerindian prose texts]. *Kohnityvna linhvistyka v mizhdystsyplinarnomu konteksti: teoriya ta praktyka*, 43–44.
9. Volkova, S.V. (2017). Naratyvna tekhnika zворотnoyi perspektyvy u vvyavlenni y interpretatsiyi identychnosti v amerykanskykh suchasnykh prozovykh tekstakh [Narrative technique of reverse perspective in the identification and interpretation of identity in modern American prose texts]. *Natsionalna identychnist u movi ta kulturi: zbirnyk naukovykh prats*, 35, 343.
10. Golubovska, I.O. (2004). *Etnospetsyfichni konstanty movnoi svidomosti* [Ethnospecific constants of language consciousness]. IPTS "Kyivskyy universytet".
11. Zhayvoronok, V.V. (2006). Znaky natsionalnoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of national ethnoculture: Dictionary-reference]. *Dovira* (p.704).
12. Prikhodko, A.M. (2008). *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky* [Concepts and conceptual systems in the cognitive-excursion paradigm of linguistics]. Premyer.
13. Semenova, S.A. (2005). *Ustnaia tradytsiya v tvorchestve yndeiskykh pysatelei SShA* [Oral tradition in the works of Native American writers in the United States]. MHU ymeny M.V. Lomonosova.
14. Slukhai, N.V. (1995). *Hudozhestvennyy obraz v zerkale mifa etnosa* [Artistic image in the mirror of the myth of the ethnos]. Kyivskyy unyversytet ym. T. Shevchenka.
15. Uryson, E.V. (1998). Yazykovaya kartina mira vs. obihodnyie predstavleniya (model vospriyatiya v russkom yazyike) [Linguistic picture of the world against the usual presentations (model of reproduction in Russian)]. *Voprosy yazykoznaninya*, 2, 3–21.
16. Eldrich, L. (2005). *The Painted Drum*. Harper Collins Publishers.
17. Hofstede, G. (2014). *Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Modelin Context. Language, Communication and Social Environment*. NAUKA-YuNYPRESS.
18. Hogan, L. (1995). *Dwellings. A Spiritual History of the Living World*. A Touchstone Book.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.8>

НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНЦІВ НА ЛІНІЇ ВОГНЮ Й ПО ОБИДВА БОКИ ФРОНТУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ ПРО ВОЄННІ ПОДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ)

Іванна Волосянко
аспірантка

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
асистентка кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-0761-1587*

Анотація. Гібридна війна – сучасний різновид громадянської, але за її лаштунками завжди знаходиться цинічний ляльковод. Водночас війна на Сході внесла свої корективи у свідомість українських громадян. На матеріалі сучасної української прози про воєнні події в Україні, зокрема повісті «У сірій зоні» Й. Струцкока, романів «Дике поле» Л. Капелюшного та «Маріупольський процес» Г. Вдовиченко, роману в новелах «Муська» Г. Арсенич-Баран, науково-популярного дослідження «Небратні» Макса Кіндрука, кіноповісті «УКРИ» Б. Жолдака проаналізовано особливості становлення національної свідомості й національної самоідентифікації головних героїв та яскравих другорядних персонажів.

Крізь призму маркерів самоідентифікації українців на лінії вогню й по обидва боки фронту (як серед мирного населення, так і в середовищі військовослужбовців) визначено, що україноцентристські інтереси з кожним днем стають усе більш домінуючими в середовищі певної частини української молоді, яка опинилася в рядах сепаратистів. Так, у романі Г. Вдовиченко «Маріупольський процес» описано українку з Донбасу Ольгу й галичанина Романа, які дуже швидко переконуються, що між ними більше спільного, ніж відмінного, а ворожого і поготів; через кохання зникають бар'єри між потенційними ворогами.

За допомогою методологічних інструментів дослідження – герменевтичного, описового, порівняльно-типологічного, системно-функціонального – розкрито проблемно-тематичний аспект сучасної української антимілітарної прози. У романі Леоніда Капелюшного «Дике поле» з'ясовано, що образ Павла Горлача неоромантичний, адже й сам твір написаний у стилі модернізму, навіть мегамодернізму. Проте юнак іноді дуже довірливий, а старше

покоління в цьому ж творі має більш виражену думку. Дядько Сергій, наприклад, цілком слушно веде мову про те, що після закінчення Другої світової війни мало не вся Європа із превеликим болем оговтувалась від фашизму, адже була під впливом гітлерівської пропаганди. Із пригод Павла Горлача на окупованій території читаєм тає зрозуміло, що на формування молоді особистості, а саме такими є учасники АТО та їхні ровесники із протилежного боку барикад, впливає багато чинників, серед яких найбільш суттєво – віковий ценз.

За матеріалами дослідження з'ясовано, що в сучасній українській прозі про війну на Сході домінують ідеї про антигуманність і алогічність війни, тому важливим стало розкриття пасіонарності та втілення ідеї державотворення в умовах сучасних викликів нашої незалежності й соборності.

Ключові слова: гібридна війна, сепаратисти, окупована територія, «сіра зона», національна свідомість, національна самоідентифікація.

NARODOWA SAMOIDENTYFIKACJA UKRAIŃCÓW NA LINII OGNI I PO OBU STRONACH FRONTU (NA MATERIALE WSPÓŁCZESNEJ PROZY O WYDARZENIACH WOJSKOWYCH NA WSCHODZIE UKRAINY)

Ivanna Volosianko

aspirantka

Podkarpackiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Stefaniaka,

asystentka Katedry Tłumaczeń i Filologii

Uniwersytetu Króla Daniela (Iwano-Frankiwsk, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-0761-1587

Adnotacja. Wojna hybrydowa jest nowoczesną odmianą wojny domowej, ale za jej kulisami zawsze znajduje się cyniczny lalkarz. W tym samym czasie wojna na Wschodzie dokonała własnych korekt w świadomości obywateli ukraińskich. Na podstawie materiałów współczesnej ukraińskiej prozy o wydarzeniach wojskowych na Ukrainie, w szczególności powieści „W Szarej Strefie” J. Struciuka, powieści „Dziki Pole” L. Kapelusznego i „Proces Mariupolski” G. Wdowiczenki, powieści w nowelach „Muśka” G. Arsenich-Baran, badania popularnonaukowego „Niebratni” Maksa Kindruka, opowiadania filmowego „UKRY” B. Żołdaka dokonano analizy cech powstawania świadomości narodowej i narodowej tożsamości głównych bohaterów i jasnych postaci drugorzędnych.

Przez pryzmat markerów samoidentyfikacji Ukraińców na linii ognia i po obu stronach frontu (zarówno wśród ludności cywilnej, jak i wśród wojskowych) ustalono, że interesy ukraińsko-centrystyczne stają się coraz bardziej dominujące w środowisku pewnej części ukraińskiej młodzieży, która znalazła się w szeregach separatystów. Tak więc w powieści G. Wdowiczenki „Proces Mariupolski” opisano Ukrainkę z Donbasu Olęę i Galiczanina Romana, którzy bardzo szybko przekonują się, że między nimi jest więcej wspólnego niż odmiennego, a tym bardziej – wrażliwego; z powodu miłości znikają bariery między potencjalnymi wrogami.

Za pomocą metodologicznych narzędzi badawczych – hermeneutycznego, opisowego, porównawczo-typologicznego, systemowo-funkcjonalnego – ujawniono problematyczny aspekt współczesnej ukraińskiej prozy antymilitarnej. W powieści Leonida Kapelusznego „Dziki Pole” wyjaśniono, że obraz Pawła Gorłacza jest neoromantyczny, ponieważ samo dzieło jest napisane w stylu modernizmu, a nawet megamodernizmu. Jednak młody człowiek jest czasami bardzo ufny, a starsze pokolenie w tym samym dziele ma bardziej wyważoną opinię. Na przykład wujek Serhij słusznie mówi, że po zakończeniu II wojny światowej prawie cała Europa została wykluczona z faszystów z wielkim bólem, ponieważ była pod wpływem propagandy hitlerowskiej. Z przygód Pawła Gorłacza na okupowanym terytorium czytelnikom staje się jasne, że na kształtowanie się młodej osobowości, a mianowicie tacy są uczestnicy operacji antyterrorystycznej (ATO) i ich rówieśnicy po przeciwnej stronie barykad, wpływa wiele czynników, wśród których najważniejsze jest wiek.

Na podstawie badań okazało się, że we współczesnej ukraińskiej prozie o wojnie na Wschodzie dominują idee antyhumanizmu i alogiczności wojny, dlatego ważne stało się ujawnienie pasionarności i ucieleśnienie idei państwa w warunkach współczesnych wyzwaniach naszej niezależności i soborności.

Słowa kluczowe: wojna hybrydowa, separatyści, okupowane terytorium, „szara strefa”, świadomość narodowa, samoidentyfikacja narodowa.

Вступ. Національна самоідентифікація особистості завжди була надзвичайно важливою. Свідченням цього є той промовистий факт, що саме цій проблемі вже давно приділяли особливу увагу передові мислителі всього світу, зокрема філософи нових часів І. Кант, А. Шопенгауер. У результаті належного аналізу й використання ще античних набутків великих умів та світоців попередніх епох, Аристотеля, Платона, Сократа, Цицерона, Горація, французьких просвітителів, вони зробили величезний крок уперед у дослідженні цієї надзвичайно актуальної проблеми.

Українська соціологиня Марина Ергемлідзе аргументовано обстоює думку, що етнічна самоідентифікація формується у процесі первинної соціалізації людини: усвідомлення нею власної приналежності до своєї етнічної спільноти, що вважається одним із базових проявів сутності людини. Самоідентифікація формується методом з'ясування людиною власного історичного коріння, тобто уявного чи умовного повернення до витоків і джерел історичних перипетій минулого. На відміну від етнічної самоідентифікації, «національна ідентичність має за основу свідомий вибір, залежить від того, наскільки окремих індивідів, група індивідів чи нація в цілому усвідомлюють та сприймають історичні, політичні та громадянські цінності» (Ергемлідзе, 2013: 1). Національна самоідентифікація визнає і свідомо виражає концепт спадкоємності, постійності, тотожності людської особистості, її самосвідомості.

Основна частина. Кожна сучасна нація є явищем політико-правовим та соціально-економічним, тому її сприймання чи відторгнення конкретною людиною також залежать від багатьох чинників, а «дрімуча» необізнаність, ворожа ідеологія чи навіть зумисне інформаційне зомбування віками поневоленого народу колонізатором можуть зіграти роль злого фатуму в долі юних і ще не зміцнілих особистостей. Проте буде помилкою вважати, що особистість на якомусь конкретному життєвому етапі формується остаточно й надалі вже жодній корекції не піддається. Варто брати до уваги, що юнак чи дівчина, які народилися, наприклад, на зрусифікованій території і цілеспрямовано «зросійшувалися» у процесі шкільного навчання та в умовах відповідного соціального середовища, не вміють «балансувати» між тим, що уже засвоїли, й тим, про що довідалися порівняно недавно, а тому сприйняли поки що тільки на віру, а не як власне усталене переконання, до того ж – в умовах воєнного протистояння.

Мета наукового дослідження – спроба розглянути й належно проаналізувати проблему національної самоідентифікації на сторінках творів сучасної української прози про збройне протистояння на Сході України.

У науково-популярному дослідженні сучасного письменника Макса Кіндрюка «Небратні», яке має підзаголовок «Україна – Росія: енциклопедія протистояння», чітко проведено лінію вододілу між національно свідомими людьми і з'яничареними, перетвореними на перекинчиків, зрадників і ворогів української держави: *«Немає «хороших» і «поганих» українців. Немає українців, які підтримують Росію, як немає українців, що їм протистоять. Є просто українці та <...> росіяни. Навіть якщо в цих росіян українські паспорти <...>»* (Кіндрюк, 2015: 14). Перші можуть боляче й гірко помилятися, проте обов'язково прозрівають із часом. Другі вдаються до всіх, які їм лише доступні, хитрощів, аби замаскуватися. Саме так, наприклад, робить немолода жінка, яка небезпідставно вже навіть із першого погляду викликає підозру в Сивого і Влада в романі Богдана Жолдака «УКРИ». Ці двоє українських військовослужбовців після того, як їхня машина підірвалась на міні, опинилися на вже окупованій території. Заради конспірації, познімавши з липучок розпізнавальні національні шеврони, Сивий і Влад-Столиця вирішили бодай с'як-так підкріпитися в найближчому селі, а водночас розвідати, як саме їм можна перебратися через лінію фронту. Уже далеко немолодий Сивий, якого побратими жартома кликали Дідом, і Влад-Столиця зайшли у крайню хату на запах гарячої страви. Там уже мало не з досвідку п'янісінька немолода тітка пригостила їх вареною картоплею в мундирі. Переконана, що перед нею «кацапети», або «новомалороси», стара взялася «просвещать» нібито нею самою пережитими стражданнями: *«Сукі, хунта, фашистять! Зверій – ворваліся в мой дом еті клятиє із Правого сектора, всьо ограбілі, а мою єдинственную дочку, мою роднінькую кровиночку, еті бандери зверскі изнасілували, гади, все по череді на моїх глазах, где ви такоє віделі? <...> Оні, гади, меня держат, чтобы я смотрела, а я крїчу їм: возьміте лучше меня, а девочку оставте, а оні нет і нет!»* (Жолдак, 2015: 146). Від такої звістки українські військовослужбовці мало не подавилися тітчиними харчами, до того ж і самі належали до Правого сектора. Проте стара витягла бутлю самогону, від якого Сивий і Влад не могли відмовитися, адже добряче намерзлися. Тільки після четвертої чарки по новому заходу господиня раптом завела іншу пісеньку: *«Одна-одіньошенька бедовала, ні мужа тібе, ні дітей <...> – А как же дочка? <...> – Какая дочка? Не било в меня нікогда дочкі <...> – Обидва Perezirнулися й полегшено видихнули. – А ти коли бачила цих бандерівців? Бачила коли Правий сектор? – Откуда? Да отродясь»* (Жолдак, 2015: 146–147). Коли усвідомила, хто саме перед нею, п'яна бабера так розійшлася у своїй ненависті до українців, що їй прийшлося прив'язувати, щоб негайно ж не побігла здавати «укропів». Навздогін своїм «гостям», коли Влад уже на порозі перекривив стару, згадавши неіснуючу дочку, п'яниця й далі наполягала на своїй брехливій правоті, що хоч дочка в неї нема, але ж могла бути! Приблизно саме такий надзвичайно вузький, але водночас ще й агресивний світогляд проявляють і вчорашні друзі «сепара» Павла Горлача, коли той потрапляє в полон до російських найманців у романі Леоніда Капелюшного «Дике поле». Учорашні побратими-сепаратисти зовсім не беруть до уваги колишніх заслуг Павла, зокрема того, що він разом із ними штурмував Савур-могили, був важкопораним, через що до кінця свого життя носитиме в тілі осколок від бою на Карачуні. Ніхто з Горлачевих «суддів» навіть не намагається розібратися, хто насправді винен: Павло чи п'яні козаки, які першими схопилися за зброю, а до цього явно порушили військову дисципліну і зумисно споїли неповнолітню російську дівчину з метою схилення її до групового сексу з ними.

Завдана Горлачеві кривда, нестерпна розмова з колишнім побратимом, з яким Павло був нерозлучним щонайменше упродовж кількох сотень разом пройдених фронтових кілометрів, змушують Горлача згадати виважену позицію своїх земляків із хутора Шевченкового. Із пам'яті не йде сім'я Піскунів, і не тільки надзвичайно прозрілива Світлана Василівна, а й тепер, в умовах окупації, чи не єдиний представник місцевої влади – дядько Сергій Федотович. Саме він намагається отямити Павла від його утопічної ідеї незалежного Донбасу: *«Скажу тобі, Павчику, як сказав би синові, – не гарячкуй, не в тебе одного в очах тьмариться <...> Лишайся, ніхто й ніде тебе не чекає і ніде нікому ти не потрібен. Це ви за ідею, а Кремль і тутешні рашисти навіть не за територію, а за копанки, за вугільні потоки та щоб на гуманітарні бізнесувать. Ну, і, конешно, щоб все було руський мїр, а хохлів у стїїло. Хто вони тобі, ці рашисти?»* (Капелюшний, 2017: 13).

Сергій Федотович виявляється розумною і начитаною людиною. З Павлом Горлачем він веде мову, як рівний із рівним, поважає переконання юнака, але водночас нібито лиш принагідно подає такі вагомні докази, які змушують Горлача засумніватися у правильності власних висновків. Наприклад, дядько Сергій наводить Павлові невідомі факти, що в часи Другої світової війни багато західноєвропейських держав не просто опинилися на боці Гітлера, а й німецький нацизм у вигляді фашизму сприйняли як прогресивну новітню ідеологію. Правда, після капітуляції Німеччини й усвідомлення, настільки фашизм підірвав моральні устої всієї Європи і навіть завдав непоправної шкоди людській цивілізації, не тільки німці, а й італійці, іспанці, французи, норвежці зішкрябли із себе коросту фашистського нацизму із превеликим болем і ще більшою огидою.

Старше покоління людей, які роками бідували за часів СРСР, обманути фальшивими ідеями важко. Тож, сидючи біля пораненого російськими козаками власного чоловіка, Сергія Федотовича, тітка Світлана з відчаєм і переживань спромагається на нечувану відвертість. Вона розповідає колишньому однокласникові своєї дочки Валі, як їй старенька мама постійно згадувала, що в межах їхнього хутора завжди був лад і взаєморозуміння, хоча тут жили і татари, і греки, і поляки, аж поки не з'явилася кацапня. І хоч приїжджих із Росії спочатку набралось лише на три хатини, а цей закуток відразу ж за неохайність його жителів і постійну пиятику старих і малих, незалежно від години доби й пори року, усі інші односельці намагались обходити сотою дорогою, фрустраційні процеси, як страшна інфекція, незримо перекинулись на весь Шевченківський хутір і донині через переселенців із Ростова нікому з місцевих нема спокою. Світлана Василівна робить однозначний висновок: *«Не дурний сказав, поки чужа воша за комір не залізе, своя не розплодиться <...> А ці <...> Не дай, Бог, що із Сірьюжкою, я цей Кацапкрай спалю вщент»* (Капелюшний, 2017: 18).

Як відомо, термін «особистість» – надзвичайно складне поняття, тому серед науковців його однакових і навіть синонімічних трактувань узагалі не існує. Однак учені погоджуються, що родинне виховання завжди стає підвалиною юної особистості, закладає в юнацькі характери й долі той наріжний камінь, завдяки якому світоглядна будова здатна витримати найбільші життєві шторми. Хоч сім'я Піскунів уже у третьому поколінні живе на Донбасі в середовищі інтернаціонального соціуму, їхня донька Валентина не прогинається під умовами окупаційного середовища і стає волонтеркою, яка допомагає українським військовослужбовцям.

Озброєний «стечкіним» Павло Горлач, а отже, уже навіть із цієї причини психологічно перероджений суб'єкт, закономірно, набуває певних негативних рис у поведінці. Проте ядро власної душі не дозволяє хлопцеві опуститися не тільки до рівня Бучі з роману «Маріупольський процес», а навіть до рівня вчорашніх соратників, один із яких у телефонній розмові прямо заявляє Горлачу, що той уже заслуговує тільки на розстріл. Буча ж із Вітькою-Тарпаном, братом головної героїні роману «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко – Ольги, та їм подібними «ополченцями» – це люди зовсім іншого ґатунку, ніж Павло Горлач. Вони або інфантильні романтики, або ж патологічні неукі, невдахи, нікчеми, зброя в руках яких відіграє зовсім іншу роль, аніж побратим «стечкін» у руках Павла. Для Бучі головним козиром воєнного життя стає вседозволеність, перевага озброєної людини над беззбройною, повна влада переможця над полоненим. Процес мислення для цього персонажа недоступний, а інтелект перебуває на рівні його потреби «відтиснути», тобто по-грабіжницьки привласнити, щось вартісне в когось.

Тільки потрапивши в полон до своїх же, власне, російських окупаційних військ, сепаратист Павло (фронтове псевдо – Кібець) може однозначно пересвідчитися, що він для російських окупантів апріорі чужий і ворожий. Навіть розбещену козаками неповнолітню дівчину з Кацапкраю козацький станичний обзиває «сукою денікінською» (Капелюшний, 2017: 18), з неприхованим презирством обіцяє за те, що погодилася на інтимні стосунки мало не з рогою його підлеглих, хіба почепити їй героїську зірку на срамне місце.

Проте бачити, чути й навіть пережити на власному досвіді подібне – ще надто мало для національної самоідентифікації. Виважена позиція волонтера Геворга не сприймається Павлом Горлачем відразу належно. Кібець іронічно ставиться навіть до його патріотичних роздумів: *«Чому я, етнічний вірменин, який виріс в Україні, за жінку собі взяв дівчину із Горіси? <...> Бо у вірменській сім'ї дітки мають рости під вірменські коліскові, із вірменськими казками, словом – як вірмени <...> Російська для нас була і завжди буде іноземною. Ми завжди вчимо мову країни проживання, але вона ніколи не стає нам рідною. Традиція»* (Капелюшний, 2017: 44). Проте утопічна ідея незалежного Донбасу Павла Горлача ще довгий час є його нав'язливою ідеєю-фікс, за яку йому не соромно перед своїми опонентами зі Східної України тому, що це його найщиріша мрія. Павло аргументовано обстоює свою позицію, а це свідчить насамперед про його освіченість і начитаність. Горлач уважає, що державотворення перебусім вимагає пасіонарності, сповідування національної ідеї, уселюдського бажання, а тоді вже юридичного оформлення державних актів. Водночас юнак ображений тим, що нібито жителів Донбасу й Луганщини в Києві й Західній Україні вважають ватниками, п'яницями, злидарями. Відштовхуючись таким чином від особистісної покривдженості, Павло заявляє, що київські й західноукраїнські патріоти ще й заздрять ополченцям, бо в самих нема волелюбства. Якщо вдуматися в образи й недолугі аргументи літературного героя, то можна зрозуміти, якою «отруйною кашею» напхали мізки «ополченців» російські ідеологи. Макс Кіндрок про подібне пише, що експерти із пропаганди вміють нищити чужу державу, насаджувати «програму ненависті» й «образ ворога» (Кіндрок, 2015: 202), який стає головною ціллю озброєного і зазомбованого власного брата по крові. Гібридна війна – різновид громадянської, але за лаштунками в ній завжди є ляльковод, який і користує із братовбивчого протистояння.

У повісті Йосипа Струцюка «У сірій зоні» наглядно показано, що тяжкі роки збройного протистояння здатні протверезити «ополченців», адже особиста участь у війні дає значно більше, ніж голослівні лозунги. Уважно заглиблюючись не лише в текст, а й підтекст повісті, можна збагнути найбільшу трагедію Донбасу: у збройному протистоянні переважно опиняються чи не найкращі люди цієї території. У сцені порятунку лелек «укри» й «сепари» виявляються однодумцями. Між ними виникає настільки відверта й щира розмова, що читач прекрасно усвідомлює: ці люди вже готові до остаточного примирення. Урешті, саме такого розвитку подій найбільше боїться Росія, яка й ініціювала гібридну війну на Донбасі. Тож нічого дивного в тому нема, що «псковські козаки» роблять цинічну «зачистку» безжалюгідним обстрілом саме того місця, де питомі українці з різних таборів готові один одному подати руки.

Варто звернути увагу, що автор книги «Небратні» цілком доречно зауважує, що після перемоги Євромайдану в умовах Революції гідності *«російські ЗМІ почали активно послуговуватися словом «хунта» для позначення нової*

української влади: «київська хунта», «фашистська хунта», «нацистська хунта» (Кіндрок, 2015: 209). Уже тоді, тобто ще далеко до «зелених чоловічків» у Криму й роздмуханого Росією інквізиційного вогнища сепаратизму на Донбасі, пугінська пропаганда відверто ігнорує те, що нова Верховна Рада була обрана законно, усі призначення державних керівників здійснені згідно із чинним законодавством, а Конституція України не була порушена ні на йоту, навіть більше, було ліквідовано злісні порушення Конституції, зроблені владою В. Януковича.

Роман Л. Капелюшного «Дике поле» можна сміливо віднести до мистецько-літературного напряму, який у наш час питома продовжує модернізм, – мегамодернізму. У цьому тексті є виразні ознаки символізму, імпресіонізму, неоромантизму. Один з останніх монологів головного героя насичений філософським мисленням і правильно зробленими умовиводами: «Цікаво, запізно вражаюся я, чому в мене в РДГ ніколи не було відчуття, що воюю проти своїх? А зараз душу черва хрумає <...>, що ось-ось стикнуся ніс в ніс, ствол у ствол із кимсь зі своїх, із якими сто разів був поруч із смертю. Хоч вже точно знаю: того Павла Горлача, що хмелів, якому уява малювала Країну Сонця, немає. Його сто разів убили на війні й не на війні» (Капелюшний, 2017: 461–462). Інша річ полягає в тому, що ситуація на пограбованому Росією Донбасі значно жакливіша (вивезені в Росію, розкомплектовані, розграбовані, знищені потужні промислові гіганти: Луганський електромашинобудівний завод, Луганський хіміко-фармацевтичний завод, Луганський авіаремонтний завод, Стахановський завод феросплавів, Стахановський вагонобудівний завод, Харцизький машинобудівний завод – і це ще далеко не повний перелік), ніж цей літературний герой може собі навіть приблизно уявити.

Сюжетно роман Л. Капелюшного «Дике поле» побудований так, що колишньому «сепару» Павлові Горлачу з певних причин за короткий час вдається об'їздити пів України: він відвідує міста Дніпро, Київ і Запоріжжя, заводить дружбу із кримським татариним Ахтемом, якому й віддає свого «стечкіна»-побратима, адже переконаний, що Росія у своїх лапах Крим довго не втримає, і півострів буде повернуто корінному народові.

Якщо кілька місяців тому Горлачеві уявлялося, що про ополченців-сепаратистів згодом буде написано твір, якому рівне хіба що «Слово о полку Ігоревім», то вже тепер він усвідомлює, що на Донбасі українське населення завжди було «білими неграми» (Капелюшний, 2015: 233), що російські завойовники з окупованої ними території ніколи добровільно не відійдуть: не стане донських козачків, з'являться кубанські, брянські, псковські, московські, усі вони «будуть считатись, що ми їм должны» (Капелюшний, 2017: 251). Кібець на власні очі переконується, хоч Київ в основному розмовляє російською мовою, столиця у своїй душі питома українська, бо тут уже й статечні тітоньки з неабияким ентузіазмом наче пробують на смак українську мову. Найбільшійшим відкриттям для Павла Горлача стає усвідомлення, що він із такими ж, як і сам, сепаратистами, навіть на свій рідний Шевченківський хутір привів війну.

У романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» національна самоідентифікація дівчини з окупованих російськими військами та сепаратистами території Ольги й українського військовослужбовця родом зі Львова Романа відбувається по-різному, адже останній зростав у діаметрально інших умовах. Навіть коли опинився в сепаратистському полоні, як раб, з гирею на нозі, молодий український військовослужбовець особисто переконується, що і Схід – це також Україна. У це повірити Романові допомагає вчорашня випускниця тутешньої школи, брат якої в ополченцях, а сама вона варить їсти озброєній до зубів і вічно п'яній вагазі Бучі.

Урешті, образ Бучі-Бучаєва також заслуговує на особливий аналіз щодо його власної національної самоідентифікації. Типовий невдаха й ледар, він прибився десь із-під Ростова-на-Дону до місцевої підстаркуватої дівки Вірки Сужинської. Найпримітивніша й найлегша робота Бучі валилася з рук, оскільки цей «автослюсар», як сам себе відрекомендував, ні до чого не надавався. Бучаєв заледве влаштувався на ремонтну станцію автомобілів, але і там від нього не було жодної користі. Коли заворушився Донбас, виникла ідея приєднання новоствореної Малоросії до Росії Путіна, Бучаєв, самооцінка якого зросла в багаті рази, покинув свою Вірку й ремонтну майстерню і почав «відтискати» легкові автомобілі й інше майно в тих, хто відмовлявся, тобто принципово «не хотів воювати за ДНР» (Вдовиченко, 2015: 48), а також взявся мало не через день безцеремонно набирати задарма в місцевому магазині в обидві руки харчів, за які Янка-продавчиня мусила платити сама. Буча почепив собі на груди «калаш»-автомат і загітував місцевих хлопців, які недавно позакінчували школу, записуватися в ополченці. Зброя в руках і камуфляжна форма миттю перетворили ростовського невдаха на певного своєї влади й повноважень сепаратистського командира. Тепер уже замордувати власного собаку, розстріляти літнього українського добровольця, познуватися над полоненим Романом («Командував допитом Буча <...> У захопленого на камуфляжі, на грудях, відбився слід рифленої підошви. Власник берця – знервований Буча – добряче приклався ногою, вступивши перед тим у калюжу крові когось із полонених або вбитого») (Вдовиченко, 2015: 18), здати чеченцям як українську диверсантку Вальку-Саморекламу, приславши їй неіснуючі гріхи й прекрасно усвідомлюючи, що дівчину закатують, – це саме те, що мстивому і примітивному Бучі особливо подобається й до чого він готовий сім днів на тиждень і хоч посеред ночі. Промовистим стає факт, коли з божевільного наказу такого командира трьох юнаків по-справжньому закопують у свіжовириті, двометрової глибини могили, увіткнувши кожному в рота пластмасові трубки, якими хлопці нібито мають дихати з-під землі. Брат Ольги Вітька-Тарпан у процесі випробування мало не гине: «Не одразу впізнала у незнайомцеві із замащеним землею, блідим обличчям та синіми губами свого брата <...> Груді судомно здіймалися та опадали <...> Вітьок від дитинства був сердечником. Його у другому класі возили до районної лікарні, і потім ще не раз <...> Пропалс мітрального клапана» (Вдовиченко, 2015: 57). Виникає питання: з якою метою Бучаєв настільки безглуздо ризикує життям власних підлеглих? Мети нема, як і нема причини. Буча на таке звірство йде тому, що цьому горе-героеві спало на думку, нібито закопані живцем у могилу хлопці надалі не матимуть страху, тож і не втечуть з поля бою.

Поняття гідності й честі – також невідомі Бучасву категорії. Коли мати, здолавши добру сотню перешкод, таки майже розшукує Романа, Буча здирає з неї кругленьку суму за сина, хоч прекрасно знає, що Роман уже втік, і в Ольжиному селі змучена невідомістю ненька з ним не зустрінеться.

Чи відчуває Буча себе російським патріотом? Про таке він і не задумується, і жодного разу навіть не обмовляється, отже, національна самоідентифікація для Бучасва – порожнє місце. Це вроджений садист, злодій, мародер і вбивця, що одягнув воєнний камуфляж тільки для прикриття власних звірячих інстинктів.

Образ Ольжиного брата в романі епізодичний, але важливий для розуміння соціального середовища на окупованій території. Здійснений Вітьком ретельний обшук рідного обійстя (аби довідатися, чи не придбала сестра жовтої і синьої фарби) – не прикра випадковість, адже таким чином хлопець широко прагне вберегти Ольгу від розстрілу. Чи можна в цьому разі вести мову про національну самоідентифікацію Вітька? І так, і ні. З одного боку, він тільки захищає рідну сестру, а не обстоює національні інтереси. З іншого, як відомо, навіть латентна національна самоідентифікація за жодних умов не перетворюється на підґрунтя для расизму, шовінізму чи неонацизму, тому що в основі цих людиноненавистницьких політичних рухів – у романі вони виписані досить чітко – лежать політичні доктрини, а національна самоідентифікація, як і національна самоідентичність, є фундаментальною категорією людської особистості.

Сільська дівчина Ольга годує свого «раба», лікує ногу Романові, адже залізне кільце натерло неабияку рану, хоча в перші дні ще тримає напоготові металеву відбивачку для м'яса на той випадок, якщо полонений на неї кинеється. Розмови між Ольгою і Романом спочатку виразно конфліктні. Діалектні слова не завжди зрозумілі прибулому, проте Роман має тонке почуття гумору й уже цим приваблює дівчину. Зрозумівши, що Роман із нею ширий, дівчина заводить мову про телевізійні новини, навіть признається, що дикторка сказала, нібито львівські фашисти грали у футбол головою старого ветерана війни з гітлерівцями. Проте досить одного маленького Романового уточнення: показували, як тією головою грали у футбол, чи просто брехали, – і Ольга починає відчувати правоту свого співрозмовника. Коли дівчина дорікає Романові, що їх, українських військовослужбовців, ніхто не кликав на Донбас, хлопець відповідає, що його і не треба кликати, бо він постійно знаходиться у своїй українській державі: *«Ми, ми у себе вдома. І ти, і я»* (Вдовиченко, 2015: 39). Ольжине довір'я стає справжнім, коли дівчина таки відмикає ключиком замок гирі на Романовій нозі, тільки просить, щоб він тримав гирю недалеко від себе на той випадок, якщо нагрянуть ополченці.

Коли ж Ольга переконується, що Романові не світить воля, бо ополченці взагалі, а Буча-Бучасв зокрема – ненадійні люди, вона й сама відверто спонукає хлопця до втечі. У повісті психологічно витончено змальовано останні хвилини, коли вже закохана пара стоїть по різні боки дверей. Якби Ольга розплакалась, Роман не наважився би тікати. Якби Роман відчинив двері, Ольга його не відпустила би. Проте обоє володіють мужністю й стримують себе заради майбутнього щастя, а воно можливе тільки в тому разі, якщо Роман залишиться живим, подолає більше сотні кілометрів і дійде до своїх, перетнувши лінію фронту: *«І тільки коли до неї дійшло, що він таки пішов <...>, на серці щось розлилося гаряче. Наче сльози чи кров. Солоне, бо захищало від болю. А воно виявилось – любов. «Кохання» українською»* (Вдовиченко, 2015: 104). Що цікаво, у деяких епізодах львів'янин Роман мислить дуже подібно до «сепара» Павла з «Дикого поля» Л. Капелюшного, адже обидва мріють бачити Україну повноцінною державою, а натомість виявляється, що в нас навіть у роки воєнного протистояння *«громадянське суспільство на дві голови випереджає державу»* (Вдовиченко, 2015: 253). Якби не волонтери й здатні на самопожертву пасіонарії, влада занастила б не тільки українську ідею, а й Україну загалом.

Проблему національної самоідентифікації потужно розроблено у книзі Ганни Арсенич-Баран «Муська», в основу якої ліг життєпис матері оперного співака Василя Сліпака, який загинув на Донбасі в рядах «Правого сектору». Страшна звістка приголомшує Марію: *«Вона кричала так, що почули навіть сусіди й позбігалися <...> Усе зупинилося, ні, обірвалося, тріснуло. Магма горя, гаряча, липка, невблаганна, залила жінку <...> Хотілося знову кричати, але в якусь мить зник голос, і жінка лише хапала ротом повітря»* (Арсенич-Баран, 2018: 137). Муська починає по-новому дивитися на світ. Її обурює, що від Василевої смерті нічого не змінюється в державі, навіть перед приїздом президента до батьків загиблого місцеві начальнички додумуються до того, що примушують доярок вимити шампунем корів, намагаються відремонтувати найближчу дорогу, дають вказівку викосити бур'яни по окопах, підмалювати старі дорожні знаки. Нещасна мати картає себе, що не провела Василя на цвинтар притомною. Проте національна свідомість примушує цю похилу від прожитих літ і горя жінку задумуватися над найважливішим: *«Як відкрутити голови, набиті ватою, а прикрутити такі, які продукували б нові ідеї й рухали земну вісь?»* (Арсенич-Баран, 2018: 138). Інакше кажучи, Україну Василева мати вбачає світовим важелем.

Протистояння народів і протистояння всередині народу між представниками тієї самої нації в разі її колонізації – типове явище. У сучасній прозі про війну на Сході України це завжди виразно проглядається й фігурує не тільки завдяки частому вживанню лексем «укри», «сепари», «козаки», «чечени» тощо, але й на основі проявів міжнаціональної «алергії», якщо про таке явище говорити метафорично. Чужість окупованих територій та їхнього населення окупантам – захисна реакція нації поневоленої або такої, що її всіма силами ще тільки колонізують.

Висновки. Війна на Сході внесла свої корективи у свідомість усіх українських громадян. Позитивним розумінням значення слова «націоналізм» нині вже нікого не здивуєш. Навіть більше, у популярних у наш час напрацюваннях сучасного дослідника націоналізму Ентоні Сміта «Національна ідентичність» простежується важливий умовивід, що націоналізм – не ідеологічна доктрина, як, наприклад, соціалізм, шовінізм

або лібералізм, а дуже важлива для життєдіяльності кожного народу парадигма, яка наповнюється залежно від конкретних обставин і мирних чи воєнних умов питомо ментальними особливостями. Людська цивілізація не просто так складається з націй. Державницька нація завжди прагне стати джерелом влади, а питому лояльність до неї та її інтересів – патріотизм – можна вважати найвищою доблестю її найкращих представників. Щоб належно реалізувати своє призначення у світі, кожен народ має бути автономним і зацікавленим у власній державі та виразній національній самоідентифікації всіх своїх громадян.

Список використаних джерел:

1. Арсенич-Баран Г. Муська: Історія одного життя : роман у новелах. Київ : Український пріоритет, 2018. 144 с.
2. Вдовиченко Г. Маріупольський процес : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 284 с.
3. Жолдак Б. УКРИ : кіноповість. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. 224 с.
4. Ергемлідзе М. Етнічна та національна самоідентифікація: перспективи національних меншин України. *Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 2. С. 18–20. URL: http://otherreferats.allbest.ru/political/00299894_0.html.
5. Капелюшний Л. Дике поле : роман. Київ : Український пріоритет, 2017. 472 с.
6. Кідрук Макс. Небратні. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 304 с.
7. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
8. Струцюк Й. У сірій зоні. Коридор: белетристика і публіцистика. Київ : Український пріоритет, 2019. С. 324–338.

References:

1. Arsenych-Baran H. (2018). *Muska: Istoriia odnogo zhyttia. Roman u novelakh*. K.: Ukrainskyi priorytet, 2018. 144 p.
2. Vdovychenko H. (2015). *Mariupolskyi protses: Roman*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2015. 284 p.
3. Zholdak B. (2015). *UKRY: kinopovist*. K.: A-BA-BA-NA-LA-MA-NA, 2015. 224 p.
4. Erhemlidze M. (27/09/2013). *Etnichna ta natsionalna samoidentyfikatsiia: perspektyvy natsionalnykh menshyn Ukrainy*. *Ukrainoznavchyi almanah*, 2010. Vyp. 2. P. 18–20. Retrieved from http://otherreferats.allbest.ru/political/00299894_0.html.
5. Kapeliushnyi L. (2017). *Dyke pole: Roman*. K.: Ukrainskyi priorytet, 2017. 472 p.
6. Kidruk Maks (2015). *Nebratni*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2015. 304 p.
7. Smit Entoni D. (1994). *Natsionalna identychnist*. K.: Osnovy, 1994. 224 p.
8. Strutsiuk Y. (2019). *U sirii zoni. Korydor: beletrystyka i publitsystyka* Kyiv, Ukraina: Ukrainskyi priorytet, 2019. P. 324–338.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.9>

МЕНТАЛЬНІСТЬ РУСИНІВ СЕРБІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ О. ГАВРИЇЛА КОСТЕЛЬНИКА

Володимир Івасіків

*аспірант кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-7895-4793*

Анотація. Статтю присвячено питанню ментальності русинів Бачки та Руського Керестура, їхнім поведінковим стереотипам, традиціям, звичкам, суспільній свідомості та психології, ставленню до інших етносів та народностей, співіснуванню з ними. Також автор акцентує увагу на проблемі асиміляційних впливів інших національностей (серби, хорвати, угорці) на русинів, що проявилось в їхній унікальній, специфічній мові, а також у матеріальній і духовній культурі. Досліджено конфесійну ситуацію в Південній Угорщині у ХІХ – на початку ХХ століття, її впливи на процеси етнічної консолідації, асиміляції та національної самоідентифікації русинів. За допомогою методів історичної просопографії та біографістики ми реконструювали вплив ментальності русинів на особу о. Гавриїла Костельника, на формування його світогляду, темпераменту, психології, суспільної комунікації та поведінкових стереотипів.

Опираючись на джерельну базу та здобутки історіографії, автор робить висновок, що етнопсихологічний вплив русинства на особу о. Гавриїла Костельника закладений ще з дитячих років та проявляється в його характері, вдачі та поведінці протягом усього його життя. Крім того, у дослідженні проаналізовано науковий внесок о. Гавриїла в питання популяризації серед вченої спільноти Європи та Галичини феномену русинства в Сербській Воєводині, адже дослідник уперше кодифікував та систематизував бачвансько-український діалект, а також увійшов в історію русинів Бачки та Руського Керестура як перший історіограф, що робить його одним із найбільш авторитетних учених та громадських діячів русинів.

Ключові слова: русини, о. Гавриїл Костельник, ментальність, Бачка, Керестур, етнопсихологія, самоідентифікація.